

NORDSLESVIGSKE MUSEER

Årbog for museerne
i Sønderjyllands amt

5.

Udgivet af
Museumsråd for
Sønderjyllands Amt
ved
SIGURD SCHOUBYE

Tønder 1978

Indholdsfortegnelse

S. Schoubye: Årsberetning	3
S. W. Andersen: Haderslev Museums ansigt	10
Torsten Madsen: Et yngre stenalderes kobbersmykke fra en dysse ved Soed	15
Hans Neumann: Hærvejen som kulturformidler	21
Jørgen Slettebo: Om det ældste Sønderborg.....	31
F. S. Grove-Stephensen: Den københavnske skibsfart og Slesvig-Holsten 1786–1830	42
Inge Adriansen & Karen Andersen: Hånd i hånd.....	51
H. P. Jensen: Gamle kort og bybilleder.....	59
A. Hou & S. Schoubye: Højer Mølle.....	84
Deutsche Zusammenfassungen	99
S. Schoubye: Hovedvandsæg fra Vestslesvig	101

Artiklen om Hovedvandsæg fra Vestslesvig er tilvejebragt med tilskud fra
A/S Københavns Handelsbank.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A-S, Tønder.
Klicheer: Esbjerg Klichéfabrik.

*Omslagsbilledet: Sønderburg. Litografi af Wilhelm Heuer i Malerische Ansichten von
Schleswig, Holstein und Lauenburg. Verlag Charles Fuchs. Hamburg 1847. 17 x 20 cm.*

Et yngre stenalders kobbersmykke fra en dysse ved Soed

Af TORSTEN MADSEN

I 1954 foretog Haderslev amts museum en undersøgelse af en 55x30 meter stor overpløjet høj ved Soed. [1] Højen viste sig at være en bronzealderhøj, men under den fandtes resterne af en Ø-V orienteret 45 m lang og 6 m bred langdysse med to kamre, og umiddelbart syd herfor to fritliggende dyssekamre.

En samlet oversigt over anlæggene har tidligere været publiceret. [2] Jeg skal i det følgende udelukkende beskæftige mig med det østlige kammer i langdyssen og en lille kobberspiral, som blev fundet i dette (fig. 1). Denne synes med stor sikkerhed at tilhøre den sparsomme gruppe af kobbersmykker, der kendes fra Tragtbægerkulturen i yngre stenalder.

Kammeret var det eneste af de fire kamre, der var nogenlunde intakt, idet kun dækstenen mangler. Der er tale om et rektangulært åbent kammer med høj indgangssten anbragt på tværs i højen tæt op til den nordre randkæde. Dets afstand fra langdyssens østende har været ca. en trediedel af dennes længde, medens det andet kammer i langdyssen har ligget ca. en trediedel fra vestenden. De to kamre har således delt højen i tre lige store afsnit.

Kammeret er sat af fire store sten, en i hver side, og har en dybde på 1,2 m (fig. 2). Ved overkanten af stenene måler det 1,4x0,8 m og ved kammerbunden 2,2x1,4 m. Sidestenen og specielt endestenen hælder altså kraftigt indefter. De åbne hjørner forneden mellem stenene er udfyldt med tømursopstablinger. Den sydlige endesten er 0,4 m lavere end de øvrige bæresten, hvorved der har været adgang til kammeret gennem en lav passage mellem endestenen og dækstenen. Ind over bærestenene lå næsten hele vejen rundt flade kløvede sten, der formodentlig har været anvendt til at udfylde åbningerne mellem bærestenene og dækstenen (fig. 3). På bærestenenes yderside fandtes en 0,25 m tyk lerpakning, og heri lå et enkelt ornamenteret lerkarskår (fig. 4).

Kammergulvet bestod af et lerlag, der var kraftigt rødbrændt over det meste af fladen. Umiddelbart over dette lå et 2–4 cm tykt lag af knust hvidbrændt flint iblandet kulstøv. På dette lag fandtes en del stærkt opløste knogler fra mindst tre individer, samt den lille kobberspiral. Jorden omkring knoglerne og spiralen var stærkt opblandet med knust hvidbrændt flint, men dette aftog dog hurtigt opefter i fylden. Ca. 0,4 m over gulvniveau fandtes ægdelen af en forknust og forhugget flintøkse, som det ikke er muligt at typebestemme nærmere.

Kobberspiralen er lavet af et 9,0 cm langt, 0,9 cm bredt og 0,3 cm tykt bånd,

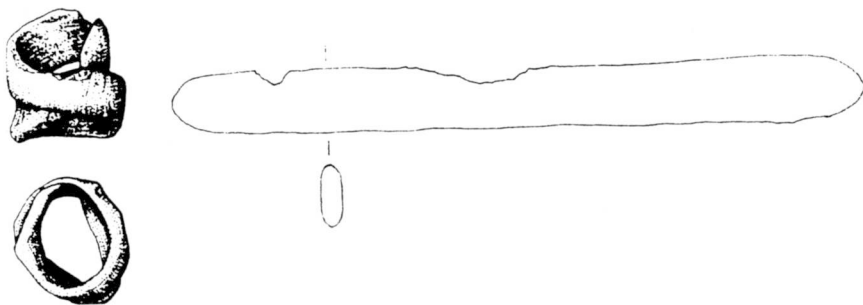

Fig. 1. Kobberspiral fra Soed-dyssen. 1:1 (Elsebeth Morville del.)

der er bøjet til to vindinger. Dens største diameter er 1,7 cm, og længden 1,7 cm.

Spiralen har været sendt til analyse på atomforsøgsstationen Risø, hvor den udover kobber (Cu) blev undersøgt for arsen (As), sølv (Ag), tin (Sn), antimon (Sb) og nikkel (Ni). Analyserne viste følgende indhold: As \leq 0,15 ‰, Ag 0,03 ‰, Sn $<$ 0,15 ‰, medens Sb og Ni ikke kunne påvises. [3]

Spiralen består altså af rent kobber med kun nogle få urenheder. For en datering er det af speciel vigtighed, at tinindholdet er mindre end 0,15 ‰. Det udelukker, at spiralen kan være fra bronzealderen, hvor vi kan regne med et tinindhold på 5–10 ‰. [4]

Spiraler af næsten rent kobber kendes fra tragtbægerkulturen i tidlig neolitisk og tidlig mellemneolitisk sammenhæng. De forekommer med diametre fra 6,6 cm til 0,4 cm og længder fra 16,3 cm og ned til 2,3 cm. De kan være lavet af både en rund til oval tråd eller af et fladhamret bånd. En del af disse er spiralringe, både armringe og fingerringe, medens andre er såkaldte spiralcylindre. [5] Disse sidste – hvortil også Soedspiralen hører – er alle lavet af fladhamret bånd og bøjet i en snæver ofte ret lang spiral. De har formodentlig været anvendt som dele af hængesmykker. [6]

Ser vi alene på det danske materiale, finder vi ikke spiralcylindre i andre neolitiske kulturer end tragtbægerkulturen. Først i bronzealderen dukker de op igen. Ser vi imidlertid på det øvrige europæiske materiale, finder vi spiralcylindre i de snorekeramiske kulturer i Centraleuropa og også et par stykker fra en snorekeramisk dobbeltgrav ved Linkøbing i Sverige. [7]

Soedspiralen er kortere end de hidtil kendte spiralcylindre fra tragtbægerkulturen, medens den i størrelse stemmer nogenlunde overens med de snorekeramiske.

Medens metallsammensætningen gav et sikkert holdepunkt for at anbringe spiralen i neolitikum, er den ikke til megen hjælp, når det drejer sig om en mere præcis datering. Således er As-indholdet i den lavere end normalt i tragtbægerkulturens kobber, og Sn-urenheder er hidtil ikke observeret i de sikkert daterede fund. Heller ikke med kobberet fra de snorekeramiske kulturer er der overens-

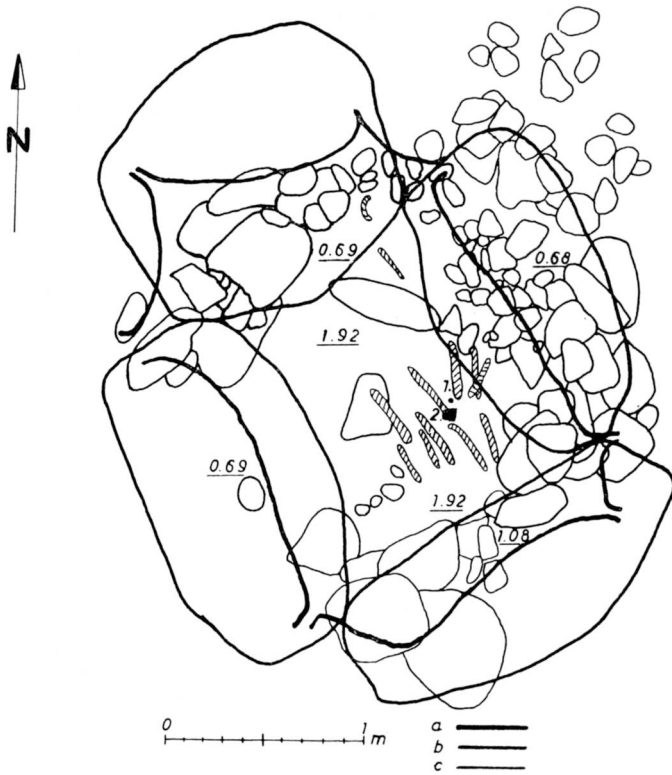

Fig. 2. Plan af Soed-dyssen. a) Kammargulvets afgrænsning. b) Bærestenenes øvre udstrækning. c) Stenpakning over bæresten.

stemmelse, idet dette er præget af et højt Sb-indhold, et stof, der ikke kunne påvises i Soedspiralen. [8]

Fundomstændighederne tyder umiddelbart på et tilhørsforhold i tragtbægerkulturen, men fund i megalitgrave må omgås med stor varsomhed, da en almindelig tendens til genbegravelser i kamrene op gennem tiden ofte har givet et blandet indhold fra mange kulturer og perioder. For en datering til tragtbægerkulturen taler imidlertid, at spiralen lå i direkte kontakt med gulvet, der, som det er typisk for denne kultur, bestod af et lag af hvidbrændt flint.

En sikker datering på grundlag af form, sammensætning og fundomstændigheder kan altså ikke opnås. Spiralen kan udfra de givne oplysninger stamme fra både tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen, men sandsynligheden for, at den skal henføres til sidstnævnte, må anses for meget lille. Her vejer fundoplysningerne sammenholdt med den hidtidige mangel på kobber i enkeltgravskulturen i Danmark tungt. Soedspiralen må derfor med et vist forbehold henføres til tragt-bægerkulturen. Den afvigende størrelse og kobbersammensætning skal formodent-

Fig. 3. Soed-dyssen set fra NNV under udgravning.

lig ses på baggrund af det endnu ret spinkle materiale fra denne kultur, hvor vi ikke kan forvente at finde den fulde variationsbredde repræsenteret.

En indsnævring af dateringsmulighederne indenfor tragtbægerkulturen kan vi få ved at sammenholde kammerets type med dateringen af det skår, der blev fundet i den omgivende lerpakning.

Kammeret tilhører Aners anden hovedtype: Det er åbne rektangulære kamre med eller uden en høj indgangssten i den ene ende og med eller uden gang. I langhøje ligger de altid på tværs i højen. [9] Disse kamre må efter Aner alle dateres til tidligeolitikum, evt. en sen del af denne periode. [10]

Omend denne datering i almindelighed opfattes som korrekt, er der grund til at understrege, at den stort set kun hviler på et typologisk grundlag. Næsten ingen af disse kamre har ydet sikre oplysninger om deres bygningstidspunkt, og medens det er givet, at de første er bygget i tidligeolitisk tid, er det et åbent spørgsmål, om de fortsat har været bygget et stykke ind i mellemneolitisk tid. Indtil videre må vi dog opfatte dem som primært tidligeolitiske.

Skåret lader sig med stor sikkerhed datere udfra dets ornamentik. Der er tale om et bugskår fra en skål eller et ønskebæger af den såkaldte Fuchsbergtype. Denne er karakteriseret af en fladedækkende ornamentik af storvinkelbånd, og på skåret ses netop to enkeltbånd, der sluttet sammen i en vinkel (fig. 4). Båndet har en indridset kontur og en udfyldning af vandrette stiklinier.

Fuchsbergkeramikken udgør en ledetype for en selvstændig fase på overgangen mellem tidligeolitikum og mellemneolitikum i Sydvestdanmark. [11] Da skåret blev fundet i lerpakningen bag bærestenene, kan kammeret ikke dateres tidligere end dette tidspunkt. Til gengæld kan det, udfra hvad der er sagt ovenfor om

kammertypens datering, formodentlig heller ikke anbringes meget senere. Vi må derfor antage, at kammeret er bygget på overgangen mellem tidligneolitikum og mellemneolitikum.

Indenfor tragtbægerkulturen kan kobberspiralen altså kun stamme fra mellemneolitikum. Da det hidtil daterede kobber fra denne kultur altsammen stammer fra enten tidligneolitikum eller begyndelsen af mellemneolitikum, [12] er det sandsynligt, at den hører til den eller de oprindelige begravelser i kammeret.

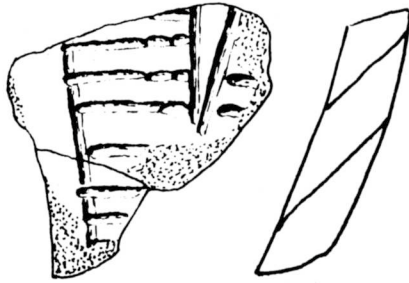

Fig. 4. Skår fra lerpakning bag bæresten. 1:1.